

דף שבועי

בס"ד

פרשת בהעלותך, תשפ"ו, מספר 1670

הוצאת שם רע, מה היא? יעקב אלטמן

ואהרון. נהוג לבאר, שחטא המרגלים היה הסילוף שסילפו את פני העובדות או נקטו פרשנות סלקטיבית פרי דמיונם, ואותה הציגו בפני העם. על ידי כך ריפו את רוח העם, וכמאמר הפסוק: "אנה אֲנַחֲנוּ עֲלֵיכֶם אֲחֵינוּ הַמָּסוּ אֶת לִבָּנוּ" (דב' א:כח), וה' קובע: "בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּרְתָּם אֶת הָאָרֶץ אֲרַבְעִים יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה תִשָּׂאוּ אֶת עֹנֹתֵיכֶם אֲרַבְעִים שָׁנָה" (במ' יד:לד).

שאלה ותיקה נדונה בספרים שונים; מדוע נחשבו 40 הימים שבהם תרו המרגלים את הארץ ל-40 ימי חטא, והלא לשון הרע בפועל החל בהגיעם למחנה ישראל, שם שטחו את סיפורם וגרסתם במשך ימים מספר, כך ש-40 הימים היוו לכל היותר ימי הכנה לחטא לשון הרע. יש לומר, ששיחת המרגלים זה עם זה בהחלפת חוויות ורשמים, להתרגש ולהתפעל ולהסיק מסקנות מתוך החברותא, היא גופה הוצאת שם רע. המסקנות בכל חריפותן ובהירותן התבשלו 40 יום, בשילוב תבלינים מגוונים במטבחם של עשרת הנשיאים התרים את הארץ, ולפיכך יום לשנה יום לשנה.

לדברינו נמצא, שנקודת החטא בלשון הרע נעוצה בצוותא האנושית המעוררת לראות גנאי במי שהוא מחוץ לצוותא. חמימותה של החברותא מערפלת את השיפוט של האני' הפרטי. לעיתים מתחזקת החברותא, או אפילו נבנית, מכוח 'אויב' משותף, שהבוז והתרעומת כלפיו הם הדבק המלכד את חברי הצוות. משעה שראובן פונה אל שמעון ובפיו 'חדשות רכילותיות' עמומות אודות לוי, נוצרים אדי הדלק, והצתת השם הרע קרובה לבוא. אפשר מעתה ש'מוציא שם רע' נקרא כן מפני שעיצוב לשון הרע מתגבש בשיתוף הזולת, דהיינו הוצאה מרשות היחיד. לפיכך גם המספר אמת בגנותו את פלוני, הריהו בכלל מוציא שם רע, מאחר שלרוב, השיפוט בחברותא צובע את הגנות בגוונים עזים.

ספרי במדבר פרשת בהעלותך, פסקה ק:

"וַיֹּאמְרוּ הָרֶק אֶךְ בְּמִשְׁחָה" (במ' יב:ב)? והלא אף עם האבות דיבר הקדוש ברוך הוא, ולא פירשו מפריה ורביה: הלא גם בנו דיבר ולא פירשנו מפריה ורביה. "וַיִּשְׁמַע ה'" (שם) – מלמד שלא הייתה שם בריה, אלא בינן לבין עצמן דיברו בו, שנא' 'וישמע ה'".

פרשת חטא מרים ואהרון אינה ממין סיפורי לשון הרע השכיחים, שכן אהרון ומרים, אח ואחות למשה, שוחחו כבני משפחה בינם לבין עצמם, כנאמר בספרי למעלה: "מלמד שלא הייתה שם ברייה, אלא בינן לבין עצמן דיברו בו"; לא שהפיצו זאת בקרב חבריהם. חטאם התמצה בכך שכשלו בשיפוט לקוי. לפי ספרי זוטא (במ' יב:ג) הם חשדו שפרישתו מצפורה הייתה בה ממידת הגאווה: "וַיֹּאמְרוּ הָרֶק אֶךְ בְּמִשְׁחָה דְבָר ה' הָלֹא גַם בָּנוּ דְבָר" (שם:שם), כאומרים: 'הלא אף אנו זכינו לנבואה ולא פרשנו מבן/בת הזוג'. היה זה דיון בחברותא בסוגיה תאולוגית, פסיכולוגית, מוסרית, סוגיית דרגתו הייחודית של משה אשר הוריד תורה לישראל. האמירה שבפי מרים ואהרון: "הָרֶק אֶךְ בְּמִשְׁחָה דְבָר ה' הָלֹא גַם בָּנוּ דְבָר" (שם) מרמזת שטענתם טענה משותפת; שניהם מעורים ומעירים מאותו ההיבט, ושמה השתרבבו בשיחה צדדים אישיים, כקנאת סופרים. חברותא זו הפיקה מסקנה מעוותת, וגם זה בכלל לשון הרע, אשר גנותו כרוכה בשיתוף הזולת ב"בישול" המסקנה (אם כמספר אם כמקשיב) – 'רעים' השניים מן האחד, ואפילו הם כת זעירה, אח ואחות. אדם המהרהר בינו לעצמו ודן את האחר לגנאי, אף שיש במעשהו פגם, לא חטא לשון הרע הוא.

על פי זה, ניתן להאיר היבט נוסף בפרשת המרגלים המתוארת בסמוך לאירוע של מרים

* ד"ר יעקב אלטמן. פסיכותראפיסט. מחבר "כנפי רוח": 101 מאמרי התבוננות בפרשיות התורה, תשל"ז.

עד כאן לתיאור לשון הרע כחטא שבין אדם לחברו ובין אדם לחברה. אולם לרמב"ם, אזהרת לה"ר היא בספירה אחרת, וז"ל (משנה תורה. טומאת צרעת טז,ז):

וזה השינוי האמור בבגדים ובבתים שקראתו תורה צרעת... אות ופלא היה בישראל כדי להזהירן מלשון הרע... ויהיה מובדל ומפורסם לבדו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע, ועל עניין זה מזהיר בתורה ואומר 'השמר בנגע הצרעת' 'זכור את אשר עשה ה' א-להיך למרים בדרך'... ראוי למי שרוצה לכוין אורחותיו להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם, וזה דרך ישיבת הלצים הרשעים; בתחילה מרביץ בדברי הבאי כענין שנאמר: וקול כסיל ברוב דברים, ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים ... ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם ... ומתוך כך באין לדבר בא-להים וכופרין בעיקר... זו היא שיחת הרשעים שגורמת להן ישיבת קרנות וישיבת כנסיות של עמי הארץ וישיבת בתי משתאות עם שותי שכר, אבל שיחת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה.

ניכר בדברי הרמב"ם שהזילות היסודית של כח הדיבור היא הפגם שבעטיו באה הצרעת. שיחת הבריות אלו עם אלו בלא מגמה מכוונת, ריבוי שיחות של מה בכך, שעשועי 'פינג פונג' מילולי אשר בו מבליט בני אדם את 'זמן זמנם זמניהם' היא ביסודו של דבר חטא שבין אדם לעצמו, המביא לחטא בין אדם לחברו ובין אדם למקום. הדיבור הריק הלזה אשר אין בו מים, נחשים ועקרבים יש בו, בתחילה בכוח ולאחר מכן בפועל. לשון הרע וכן נתינת דופי בנביאים ואף בקב"ה, הן תוצאות מרחיקות לכת של שיחות יושבי קרנות, הלצים. לך, הוא זה שמפחית מערכו של כל עניין בעל ערך, חשוב ומכובד.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

יש לבחון אם סברתנו זו אינה מוכחשת מסיפור התורה אודות ספקותיו של משה רבנו. שם נאמר: "וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא יֶאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֱלֹהֵי ה' (שמ' ד:א). ומצאנו בשמות רבה (וילנא, פרשה ג סימן יג):

א"ר אלעזר ... אף אתה ראוי ללקות בצרעת, ולמה הכניסה בחיקו לפי שדרכן של לשון הרע לומר בסתר ... והנה ידו מצורעת כשלג, לקח את שלו על שהלשין.

וכן כתב רש"י בפירושו לשמ' ד:ו. נמצא בפנינו לשון הרע שלא אמרו משה בפני חברו כי אם בפני ה', והרי זה דומה למי שמהרהר בליבו בגנות זולתו או מדבר עם עצמו, בלא שמשתף איש אחר בהרהוריו! אלא שלאחר דברי רבי אלעזר, מובאת דעה חולקת; "ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: מכאן אתה למד שכל החושד חברו בדבר ואין בו, לוקה בגופו". חכמים נחלקו כאן כיצד לסווג את חטאו של משה. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי סבר, שמאחר שמשה לא שיתף את זולתו במחשבותיו, אין דיבורו בפני א-לוהים בגדר לשון הרע, רק בגדר החושד בחברו על חנם שעונשו ללקות בגופו. ודברינו יוצדקו אליבא דר' יהושע בשם ר' לוי, אך לא אליבא דרבי אלעזר.

אולם, אולי יש ליישב את ביאורנו גם לפי רבי אלעזר הטוען: "לקח את שלו על שהלשין", שחטא בלשון הרע. נשים לב למילותיו של משה אל ה': "וְהֵן לֹא יֶאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֱלֹהֵי ה' (שמ' ד:א). בתיבות המודגשות ניתן להבין, ש'לא בי בלבד לא יאמינו בני ישראל אלא אף בך ה' לא יאמינו', שכן א-לוהות המתגלה לבני האדם באמצעות נביא אינה מוכרת לעם המשועבד במצרים, והתגלות ה' למשה מאמתת אפוא הן את היות משה נביא והן את קיומו של א-ל מצוה, הפונה לבני אדם (ראו "מורה הנבוכים" לרמב"ם ב, ל"ט). כביכול משה מדבר אל ליבו של מקום: 'אתה ואני נפגעים מספקנותם של בני ישראל'. הבנה כזו מציינת את משה כחוטא בלשון הרע מתוך הצוותא, בהיותו מתעורר ו'מעורר' את הקב"ה לראות בחומרת התנהלותם של ישראל, ולפיכך עלתה הצרעת בידו של משה שהושמה בחיקו. אלא, שביאור כזה קשה, כמובן, להחילו על משה רבנו. ובפרט שהצרעת נמשכה רגעים מעטים, והיא אחת משלוש האותות שנועדו לחזק את אמונת בני ישראל, כפשטם הברור של הפסוקים בשמות פרק ד', ולא כעונש למשה. כנראה שרבי אלעזר מכוון, שהבריות עלולות להבין את דברי משה אל ה' באופן שגוי, ולחשדו בלשון הרע על הדרך שביארנו. ומפני שלא דק משה בשפתיו, נבחרה הצרעת כאחת האותות, כהערה כלפיו או כ'עונש' סימבולי.

**